

๒.๑. ทฤษฎีเบื้องต้น ๔.

เมื่อเอาสารตัวอย่างไปอาบรังสีด้วยอนุภาคนิวตรอนซึ่งมี flux ϕ ไอโซโทป (isotope) แต่ละตัวที่อยู่ในสารนั้นจะเกิดปฏิกิริยานิวเคลียร์กับอนุภาคนิวตรอน ดังสมการ

อัตราการเกิดปฏิกิริยา = $N\phi\sigma$ ..... (๒.๑)

ในเมื่อ ϕ = flux ของนิวตรอน ซึ่งหมายถึงจำนวนนิวตรอน
ต่อพื้นที่ที่อาบรังสีต่อวินาที

N = จำนวนนิวเคลียสของธาตุในสารที่จะอาบรังสี

σ = cross-section หรือ โอกาส (probability)
ที่จะเกิดปฏิกิริยากับนิวตรอน มีหน่วยเป็นตาราง
เซ็นติเมตร หรือ บาร์น (barns)

และ N = $\frac{m}{A} \times \%$ ของ abundance

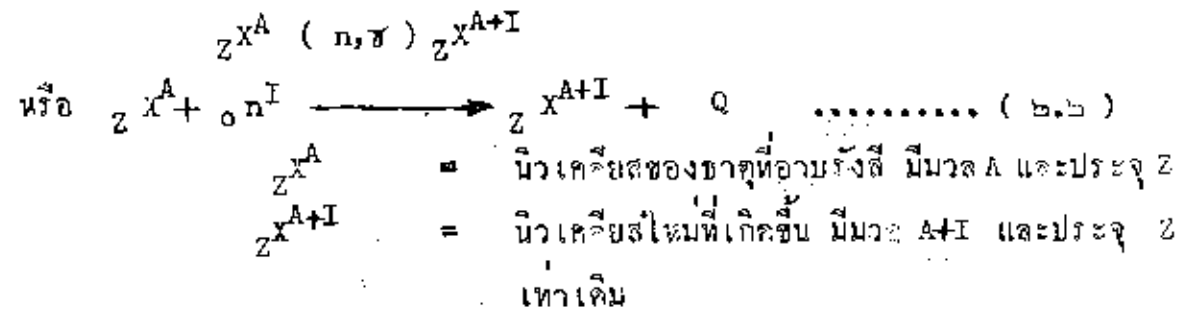
ในเมื่อ m = น้ำหนักเป็นกรัมของธาตุในสาร

N_0 = Avogadro's number

A = น้ำหนักอะตอมของธาตุนั้น

๒.๒. ปฏิกิริยากับเทอร์มอลนิวตรอน (Thermal neutron reaction) ๔,๕,๘

ปฏิกิริยานิวเคลียสของธาตุเท่ากับเทอร์มอลนิวตรอน (พลังงานประมาณ ๐.๐๒๕ ev.) ที่จะเกิดขึ้นได้ก็คือ เกิดปฏิกิริยา (n, γ) เมื่อเอาธาตุใดก็ตามไปอาบรังสี นิวเคลอค์ (Nuclide) ของธาตุนั้นจะจับเทอร์มอลนิวตรอนไว้กลายเป็น Compound nucleus Atomic number ของนิวเคลียสจะไม่เปลี่ยน แต่ mass number จะเพิ่มขึ้นหนึ่ง สมการโดยทั่วไปเป็นดังนี้

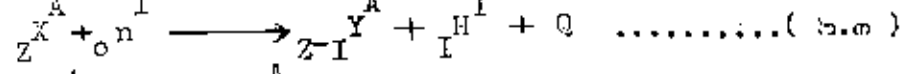

๑ เป็นพลังงานที่เกิดขึ้นในปฏิกิริยาส่วนมากจะเป็นพลังงานของรังสีแกมมา

Compound nucleus ที่เกิดขึ้นอาจจะเป็นไอโซโทปอยู่ตัว (stable isotope) หรือไอโซโทปกัมมันตรังสี (radioisotope) ไอโซโทปที่ใช้ในการวิเคราะห์ธาตุโดยวิธี activation ก็คือ ไอโซโทปกัมมันตรังสี ซึ่งจะปล่อยรังสีออกมา อาจจะเป็นรังสีแกมมาอนุภาคเดี่ยว หรือมีทั้งรังสีแกมมาและรังสีเบตา หรือรังสีเบตาอย่างเดียวกก็ได้ ตัวอย่างเช่น เหล็ก มีไอโซโทปที่อยู่ตัว (stable isotope) ในธรรมชาติสี่ตัวคือ ๕๖.๑% Fe^{56} , ๕.๖๖% Fe^{57} ๒.๑๕% Fe^{58} และ ๐.๐๓% Fe^{59} และมี thermal neutron cross-section ๒.๕, ๒.๘, ๒.๕ และ ๑.๐ บาริน ตามลำดับ เมื่อเอาเหล็กอาปรังสี Fe^{56} จะกลายเป็น Fe^{55} ซึ่งเป็นไอโซโทปรังสี, Fe^{56} กลายเป็น Fe^{57} ซึ่งเป็นไอโซโทปอยู่ตัว, Fe^{57} กลายเป็น Fe^{58} ซึ่งเป็นไอโซโทปอยู่ตัว และ Fe^{58} กลายเป็น Fe^{59} ซึ่งเป็นไอโซโทปกัมมันตรังสี ปล่อยรังสีทั้งรังสีเบตาและรังสีแกมมาด้วย half-life ๔๕ วัน

๒.๑. ปฏิกิริยานิวตรอนเร็ว (Fast neutron reaction) ๔,๕,๗

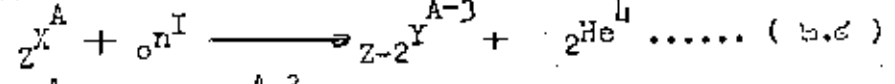
นิวตรอนเร็วหมายถึงนิวตรอนที่มีพลังงานมากกว่า ๑ Mev. ถ้าอาปรังสีสารกัมมันตรังสีเร็ว จะเกิดปฏิกิริยา (n,p), (n,α) และ (n,2n) ปฏิกิริยา (n,p) เกิดขึ้นเมื่อนิวตรอนเร็วถูกจับแล้วเกิด compound nucleus ใหม่ พร้อมทั้งได้โปรตอนออกมา ๑ ตัว ซึ่งมีไอโซโทปที่เกิดขึ้นใหม่จะอยู่ตัวหรือเป็นกัมมันตรังสีก็ตามสมการ เป็นดังนี้

หรือ ${}_Z^AX (n,p) {}_{Z-1}^AY$

นิวเคลียสที่เกิดขึ้นใหม่จะมี mass number เท่าเดิม แต่มี atomic number ลดลง ๑ ตัว กลายเป็นสารใหม่ ถ้าธาตุที่เกิดขึ้นใหม่เป็นธาตุกัมมันตรังสี มันจะสลายตัวปล่อยรังสีออกมา อาจจะเป็นเบตาบวก (β^+) เบตาลบ (β^-) หรือแกมมาก็ได้

ปฏิกิริยา (n,α) มีสมการดังนี้

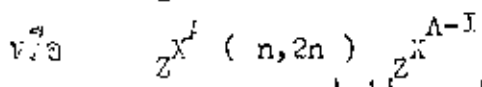
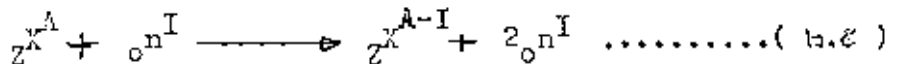

หรือ ${}_Z^AX (n,\alpha) {}_{Z-2}^{A-3}Y$

เมื่อเกิดปฏิกิริยาระหว่างนิวตรอน และนิวไคลด์ได้ compound nucleus ซึ่งมี mass number ลดลง ๑ และ atomic number ลดลง ๒ กลายเป็นธาตุใหม่ พร้อมทั้ง ปล่อยอนุภาคแอลฟาออกมา ๑ ตัว

ปฏิกิริยา (n, 2n) นิวตรอนเข้าไป ๑ ตัว ได้นิวตรอนใหม่ออกมา ๒ ตัว ปฏิกิริยา เป็นดังนี้

atomic number ของนิวไคลด์ไม่เปลี่ยน แต่ mass number ลดลง ๑

ปฏิกิริยาที่สำคัญในการวิเคราะห์ธาตุโดยวิธี activation ก็คือปฏิกิริยา (n, x) เพราะปฏิกิริยานี้มักจะมี cross-section สูง

ถ้านิวไคลด์ที่เกิดขึ้นใหม่ในกรณีดังกล่าวมาแล้ว เป็นนิวไคลด์กัมมันตรังสี (radionuclide)

ในขณะที่กำลังอาบรังสีอยู่ นิวไคลด์บางตัวจะสลายตัวปล่อยรังสีออกมาในขณะเดียวกัน ถ้าการอาบรังสียังคงมีต่อไปอีกนาน อัตราการเกิดนิวไคลด์กัมมันตรังสี จะเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งอยู่ในภาวะที่เท่ากับอัตราการสลายตัวพอดี ภาวะเช่นนี้เรียกว่า "กัมมันตภาพรังสี ถึงจุดอิ่มตัว" (saturation activity) ถึงแม้จะอาบรังสีต่อไปอีกนานเท่าใดก็ตาม ก็จะไม่เพิ่มกัมมันตภาพรังสีอีก ถ้า flux ของนิวตรอนยังคงมีค่าเท่าเดิม

แต่ถ้าการอาบรังสีไม่นานพอจนถึงจุดอิ่มตัว กัมมันตภาพรังสีที่เกิดขึ้นเป็นไปตามสมการ

ดังนี้
$$A_0 = N\sigma\phi [1 - \exp(-0.693 \frac{t_1}{t_{1/2}})] \text{ dps. } \dots (๒.๖)$$

t_1 = เวลาที่ใช้อาบรังสี

$t_{1/2}$ = half-life ของธาตุกัมมันตรังสีที่เกิดขึ้น

เทอมในวงเล็บ (saturation term) จะมีค่าตั้งแต่ 0 ถึง ๑ เมื่อ t_1 มีค่าตั้งแต่ 0 ถึง ∞ ถ้าเวลาที่ใช้อาบรังสีเป็น ๑, ๒, ๓, ๔ เท่าของ half-life เทอมในวงเล็บก็จะมีค่าเป็น $\frac{1}{2}, \frac{3}{4}, \frac{7}{8}, \frac{15}{16}$ ซึ่งเกือบจะถึงจุดอิ่มตัวอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเวลาที่ใช้อาบรังสีจึงควรมีค่าประมาณ ๒ หรือ ๓ เท่าของ half-life ของธาตุกัมมันตรังสีที่จะเกิดขึ้น ถึงแม้จะอาบรังสีนานกว่านั้นก็ไม่ได้ช่วยให้ผลดีขึ้น ผลคือทำให้เกิดการรบกวนจากพวกที่มี half-life ยาวๆ มากกว่า เพราะฉะนั้นเวลา

การอามรังสีของพวก half-life สั้นๆควรจะสั้น และพวก half-life ยาวก็ควรจะมาก
ตามควย

๒.๔. การสลายตัวหลังจากการอามรังสี

เมื่อเอาสาร เข้าไปอามรังสีนิวตรอนแล้ว ก่อนที่จะเอาออกมานับ นิวไคลด์เหล่านั้น
จะสลายตัวไปเรื่อยๆตาม half-life ของมัน ฉะนั้นเมื่อเอาออกมานับก็มันครึ่งสี่ที่นับได้
จะเป็นไปตามสมการดังนี้

$$A_t = A_0 \left[\exp(-0.693 \frac{t_d}{t_{1/2}}) \right] \dots\dots\dots (๒.๖)$$

A_t = กิจกรรมภาพรังสีที่ควรจะนับได้ (activity)

t_d = เวลาที่สารจะสลายตัวหลังจากอามรังสีแล้ว

ในระหว่างการนับรังสี การสลายตัวมีอยู่เรื่อยๆ ถ้า t_c เป็นเวลาที่ไจนับรังสี
มีค่าน้อย เมื่อเทียบกับ half-life ค่าอัตราการนับ (count rate) ถือว่าเป็นค่าที่นับ
ได้ที่จุดแรกหลังจากการรอแล้ว แต่ถาเวลาที่ไจนับนาน เช่น ประมาณเท่ากับ half-life
 t_d ที่แท้จริงจะต้องเอา $t_{c/2}$ ไปบวกเข้าไป และถือว่า count rate ที่นับได้เป็น count
rate ที่จุดกึ่งกลางของช่วงเวลากการนับ

๒.๕. การหาปริมาณของธาตุโดยการเปรียบเทียบ

เพื่อหลีกเลี่ยงค่าต่างๆเช่น เปอร์ เซ็นต์ของ abundance , cross-section,
flux ของนิวตรอน และเวลาที่ไรอามรังสี ซึ่งมีค่าไม่แน่นอน จึงนิยมใช้วิธีเปรียบเทียบ
โดยการ เอาสารตัวอย่างที่น้ำหนักที่แน่นอนอามรังสีพร้อมกับสารมาตรฐาน ภายใต้ภาวะอย่าง
เดียวกัน แล้วเอาออกมานับด้วยเวลาเท่ากัน ค่าของ count rate ที่นับได้เมื่อนำมาเปรียบเทียบ
เดียวกัน ก็สามารถหาปริมาณของธาตุในสารตัวอย่างได้

$$m_x = \frac{c_x}{c_s} \cdot m_s \dots\dots\dots (๒.๗)$$

m_x = น้ำหนักของธาตุที่มีอยู่ในสารตัวอย่างที่ต้องการหา

c_x = count rate ของสารตัวอย่าง

c_s = count rate ของสารมาตรฐาน

m_s = น้ำหนักของธาตุที่มีอยู่ในสารมาตรฐาน